

KONYA, KARAMAN VE CİVARI, AKHİSAR, MANİSA, İZMİR, AYDIN VE EDİRNE'DE TETKİKLERİMİZ ESAS NOKTALARI ÜZERİNE BİR GEZİ RAPORU

Ord. Prof. Dr. SÜHEYL ÜNVER
Türk Tarih Kurumu Üyesi

Memleketimizde birçok incelemeler yapılmaktadır. Bunları tesbit edenlerin zaman zaman yazdıklarını cidden istifade ile okuyor ve çok yeni şeyler öğreniyoruz. Eskiden beri böyle gezileri münferid bile olsa gerek şahsen ve gerek Üniversitemiz haftaları münasebetiyle yapmağa çalıştım ve bunlar hakkında bazı yayınlarda bulundum, bütün müşahedelerimi de o yerlere mahsus defterlerime dikkatle aldığım fotoğraflar ve yaptığım resimlerin ilâvesiyle itinalı bir şekilde yazdım. 330 u bulan bu defterlerin 20 kadarı bu gezintilerime aittir. Bu sefer de Kurumumuzun semahatiyle ilk defa aldığım tahsisatla bir iç tetkik gezisini yukarıda sıraladığım şehirler ve civarlarında yaptım. Bütün gördüklerimi Konya-Karaman, Akhisar-Manisa, İzmir-Aydın ve Edirne'ye aid hususi defterlerime geçirdim. Bu defterlerin herhangi bir vesile ile Kurum üyelerimizce beni teşcian görülmelerini pek isterim. Cümlesi İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsünde hususi tesisime hibe edilmiştir. Arzu edenler orada kolaylıkla görebilirler.

Eskiden beri itiyadım her gördüğümü ve başkalarınca görülüp faydalar mülâhaza ettiğim noktaları tesbit etmek, resimlerini almak ve yapmak, tetkik gezilerimin baş övedidir. Tetkiklerimin cümlesi bu defterlerimde yer alamamıştır. Zira içlerinde taş üzerine yazı ve tez-yinat gibi mahkûkâtın istampajları ve büyük kıt'ada yaptığım muvafak olmuş ve vesika mahiyetinde suluboya resimler ve diğer notlarım ayrıca o gittiğim yerler için açılan ve cümlesi Enstitümüzde mevcut dosyalarda da durmaktadır. Bunlar da ayrıca mühim bir yekûna balığ olmuştur; içinde çok istifadeye şayan malzeme vardır. Bunlar bütün Kurum üyelerimiz, sanat ve bilgiye meraklılar için daima emre amadedir.

Bu gezilerde tuttuğum hedef şimdye kadar üzerinde durulmayan lâkin esasında çok mühim ve kültürümüzle çok alâkalı hususlardır. Meselâ ziyaret ettiğim yerlerde ön plânda kütüphaneler gelir.

Bu kütüphaneleri tasnif edenler ve ettirenler çalışmışlar ve çalıştırılarak defterlerde ve fişlerde fihristleri tanzim olunmuştur. Şunu üzülererek itiraf etmek yerinde olur ki, fişlerinde bir kitabın da bir insan gibi tercümeihâli olabileceği düşünülmemiştir. Meselâ fişlerde, ilmî olmaktan hariç birçok lüzumsuz tafsilât ile doldurulduğu halde, esas noktalara az temas edilmiştir.

Meselâ bu fihristleri basılmış ve basılmamış defterlerde veya fişler halinde ele alsanız, hattatı, nerede ve hangi tarihte istinsah edildiği, pek nadir müellif nüshası olup olmadığı, şark veya filiğranlı garp veya memleketimiz kâğıtları ve asırları üzerinde olduğu, kâğıdın mühreli veya âherli farkları. Tezhib usulleri ve tarzları, tarihî olmayanlarda devirleri, kap ve süslemelerin sanatkârları, metin harici kayıtlar ve mühürlere, kapların el ile süslenüp süslenmediklerinin tavsifi... gibi hususlara asla dikkat edilmemiştir. Bunun şu ziyânı olmaktadır. Bu noktaların tahkiki için bu yazma kitapları birer birer yeniden elden geçirmek mecburiyeti vardır. Anadolu'daki kitapların cild bakımları yerinde değildir. Büyük şehirlerde göz önündeki kütüphanelere ihtimam gösterilmiş ve kıyıda ve daha ufak yerlerdeki kendi kaderlerine bırakılmıştır. Bu nokta çok üzücüdür. Bu dediğim hususlara merakım olduğundan, defterlerimde ve ilimler tarihimiz için çok mühim toplamaların mevcudiyetini tebşir edebilirim. Ne yazık ki bunlar yeniden fiş yapılırcasına ve çok vakit kaybederek temin ediliyor.

Bir ufak misâl vereyim :

Meselâ Aydın Kütüphanesinde bir yazma Saib Divanı üzerinde vak'anüvis ve Hekim Şanizâde Ataullah Efendi mührü ve temellük kitabesi mevcuttur. Diğer kayıtlarla beraber bunu mühim gördüm. Mahallinde fişine işaret ettirdim. Zira Aydın'ın yanında Tire'de ölen Şanizâdenin kütüphanesine aid bir eserin Aydın'a gelme şekli de incelenmeğe değer. Bu fikir üzerinde durulursa meçhul birçok noktalar aydınlanabilir. Meselâ Şanizâde sürgüne giderken ana kitapları beraberinde getirmiştir. Vilâyetlerimizdeki kitaplıklarda yazma eserler bu görüşleri içine alarak yeniden gözden geçirilmelidir. Yaşlı olan memurlardan bazıları istisna olunursa, yeni neslimiz içinde kütüphanelerimize atanan meslek mekteplerinden veya hariçten getirilenler eski

harfleri bilemiyorlar ve kitap meraklıları geldikçe onların diğer Garp memleketlerinde olduğu gibi etrafını alarak yeni bir şeyler öğrenmeğe heves etmiyorlar ve hem bir haftada azim ve merak ederek pek kolaylıkla öğrenilmesi mümkün eski harfleri okumağa hiçbir temayül göstermiyorlar. Bir de kitapları tanımamaları hususuna temas etmeyeceğim. Zira bugün hâlâ değişmeyen eski zihniyetimizle istifademizi mucip tenkidlere tahammül göstermiyor ve hemen kırılabiliriz. Bu cihetle bazı hakikatleri açıklamak istemiyorum. Çok defa kendilerini haksız olmalarından müdafaaya yeltenenlerin yanlış hükümleri ile karşılaşmak hoş olmuyor. Velhasıl bunların kitap bakıcıların birer arı gibi anlar anlamaz kitaplarla haşır ve neşir olmaları icabeder. Gelenlerin önüne çok defa tatminkâr olmayan fihrist veya fişleri sunmaları bitmiş bir vazife telâkki edilmemelidir.

Artık hafızıkütüpler bir bir tanımaları icabeden kitapları hakkında gelenleri de Garpte olduğu gibi tenvir etmelidir. Bu pek önemlidir. Bunun vazifeleri icabı bağlı olduğu makamlarca kendilerine duyurulmalıdır.

Sonra mahallerinde bulunan muhtelif devir ve asırlara aid mimarî eserlerin gözden kaçan en ufak misâlleri tetkik mevzularım içine girmektedir. Keza bunlar defterlerimde yer almıştır. Buna bir misâl vereyim. Manisa müzesinde Alaşehir (eski Filadelfiya) da bir mahalden getirilmiş Eskülap, Venus ve mümasili heykellerinden ençok şimdiye kadar üzerinde durulmayan Eskülap üzerinde düşündüm. Çünkü "Asclepiade olmayan yerlerde Eskülap heykeli bulunmaz. "Sanctnaire" lerde de mutad değildir. Diğer heykellerle bir arada bulunması ikinci bir Delphe olduğunu hatırlatmazsa da arkeoloji noktasından buldukları yerin mahallerinde araştırma yapmak lâzımdır.

Bir de müzede bulunan Fallus kültüne aid taşların coğrafî durumu aydınlanmalıdır. Gittiğim yerlerdeki müzelerin de öğretici mahiyette maalesef resimli broşürleri yoktur. İç turizm dâvasında bu nokta, bazı turistik broşürler bir tarafa bırakılırsa, çok ihmale uğramıştır.

Gittiğim yerlerin bazılarında turizm propagandası yapan büro olduğu halde maalesef turistik hiçbir ilerleme yoktur. Lokantalar ve oteller tamamen mahallî şehir idarelerinin kontrolü haricinde kalmıştır. Yani bir yer başsız nasıl idare olunuyorsa gezdiğim şehirlerde ne halkı aydınlatma ekibi ne de kontrol sistemi. Belki kadroları tamam, amma asla işlememektedir. Bunlara mutlaka âcil tebdirler bulmak lâzımdır.

Bunları raporuma işaret etmek mecburiyetindeyim. Çünkü, trafik kontrolsüzlüğü başta olmak üzere, eski devirlerin ihmalleri asla düzelme yoluna girememiştir.

Bulduğum yerlerde halk bilgisi (tıbbî ve sosyal folklor) mevzuları ve dil bahisleri çok bâkirdir ve maalesef mahallî teşekküller kurulup ciddiye alınmış değildir.

Defterlerimize buna dair bazı malzemeyi koyduk. Bu işaret olunan misâller bu vâdide ele alınabilecek pek çok sayıda mevzuu hatırlatmaktadır. Bunlara aid örnekler verememekle üzgünüm. Amma Anadolumuzun her yerinde folklor bilgilerini toplayacak bir teşkilâtın kurulması çok lâzımdır.

Gittiğim şehirlerde oraların canlı tarihi ve ayaklı kütüphaneleri olarak tevkîr edilen, bir köşeye büzülmüş kıymetli ve o nisbette mütevazı şahsiyetlerinden kültürümüz noktasından istifade edilmeleri tavsiyeye şayandır. Bu zevat ile bilhassa temaslarda bulduk. Evlerde, ötede beride kalmış kıymetli malzemeyi haber verdiler ve fikirlerinden çok faydalandık. Bu satırlar arasında onlardan misâller vermek istedim. Fakat muhtasar bir raporun hududu içine giremez. Edirne'den canlı bir misâl vereyim. Edirneli Hafız Rakım Ertür Bey üç çeyrek asırlık dinî, resmî ve hususî hayatında Edirne'nin bugün mevcut olmayan eski ekonomik ve kültürel hususlarını müteaddid defterlere yazmıştır. Bunlarla Edirne tarihi ile meşgul olanlara çok faydalı olmaktadırlar.

Konya'da, Karaman'da, Aydın'da, İzmir'de ve Manisa'da folklorumuz vâdisinde istifade ettiğimiz zevattan topladıklarımız da bir hayli yekûn tutmaktadır.

Eski eserlerimizin bulunduğu yerlerde halk ve vakıflar ve millî eğitim makamlarınca sıra ile tamir olunduklarını gördüm. Para toplayan halk teşekkülleri tamir ettikleri binaların bütün pitoresk eski hususiyetlerini yok etmekte ve ucuz olsun diye usta geçinenlerin plânsız ve çok kötü çalışmaları görülmektedir. Vakıflar ve Millî Eğitime aid olanlar nisbeten programlı ve lâkin parça parça yapılmaktadır. Resmî tamirler iki kısma ayrılmaktadır. Bir kısmı dış tamirdir. Önce haklı olarak o yapılıyor. Tahsisat birtince tamamlanması ertesi seneye kalıyor. Bu yüzden senelerle yarı kalmış dış tamirler var. Ekseriya iç tamirler mümkün olmuyor. Bazıları yeni tahsisat elde edilebilirse kabil oluyor. Bazı yerlerde bunlar bir senelik programlara ayrılmış, fakat

halkın müdahalesiyle yapılanlar tecî ve utanılacak kadar kötüdür. Sanatimizin inceliğini ortadan kaldırır mahiyettedir. Nitekim resmî bir tamir gördüğü halde kontrolsuzluktan Karaman'da Yunus Emre camii ve haziresi bütün tarihî hüviyetini cahil kalfa ve amele elinde yeni perişan bir hâle girmiştir. Buna dair misâller yazmakla bitmez.

Raporumda prensip meselelerinden ancak bir kaçına kısaca temas ettim. Teferruata giremedim ve sahifeler dolduracak misâllerini veremedim. Fakat onların hepsini de tesbit etmiş bulunuyorum.

Bu arada müşahedelerime istinad ederek 16/IX/1961 tarihli Vatan gazetesinde "Anadolu Otelleri" başlığı altında bir makale neşrettim.

Karaman Dil Bayramında müşahid olarak bulunurken eski yazma kitapların boş yerlerinde ve kitap tercümeihâllerinde eski Karaman hakkında bulduğum mühim notları sıraladım. Bunlardan neticeler çıkardım. Dikkatle dinlenen ve herkesin bu gibi hususlara merak etmeleri lüzumunu tahrik eden program harici ısrar ile bir konuşma yaptım.

Bayramın son günü bir kaç kişi ile bize Karadağ'da Deyle Binbir Kilise ve civarında Hıristiyanlığın ilk menşeyini gösterdiler. Burası eski bir Hitit şehri üzerinde ve bir çok tarihî eserlerle dolu. Bu gezi ayrıca izahat ile değerlendirilmeğe lâyıktır.

Daha birçok hususların neşrini tasarladım isem de, gazetelerin son aylardaki kültür bahislerine az yer vermeleri zaruretleri hasebiyle vaz geçtim.

Bu son gezilerimde çalışmalarımın ana hatlarını bildiren bu kısa raporu taktim etmekle bahtiyarım.
